

## ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİYLE BİR KĀBŪS-NĀME ÇEVİRİSİ

SĀDETTİN BULUÇ

Bu yazımızla tanıtmak istediğimiz *Kābūs-nāme* çevirisi, XIV. yüzyıl Anadolu Türkçesinin önemli bir dil ürünüdür.

Bilindiği üzere, aslı XI. yüzyılın ikinci yarısında (H. 475 = M. 1082) Farsça olarak yazılan *Kābūs-nāme*'nin eski Anadolu Türkçesiyle birkaç çevirisi vardır<sup>1</sup>:

1. Şimdiye değin bilinen en eski çeviri, Germiyan oğullarından Mehmet Bey oğlu Süleyman Şah (1368–1388) adına yapılmış olup, bunun 863 (1458)'te yazılmış bir nüshası, Kahire Kral Kitaplığında bulunmaktadır. Son zamanlarda bu metin üzerinde, edebiyat tarihi bakımından geniş bir araştırma yapan Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, çevirinin Şeyh-oğlu Sadrüddin'e ait olduğunu ortaya koymuştur<sup>2</sup>.

2. Bundan sonra, Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'ın (806–813 = 1403–1410) hâsalarından Hamza Bey adına, Ak Kadı-oğlu tarafından yapılmış olan çeviri gelir.

3. *Kābūs-nāme*'nin eski Anadolu Türkçesiyle başka bir çevirisini ise, 835 (1431–1432)'te II. Sultan Murad adına, Mercimek Ahmed yapmıştır.

Eski Anadolu Türkçesiyle yapılmış olan bu üç çeviri dışında, tanıtmak istediğimiz *Kābūs-nāme* tercümesi, eskilik bakımından, Germiyan oğlu Süleyman Şah adına yapılmış olan çeviriden, gerek imlâ karakteri, gerekse ses ve şekil yönlerinden ve nihayet kelime hazinesi bakımından, biraz daha eski

<sup>1</sup> *Kābūs-nāme*'nin Farsçası ile Türkçe çevirileri ve yazma nüshaları için bk. Keykâvus, *Kabusname*, çeviren: Mercimek Ahmed (yeniden gözden geçiren: Orhan Şaik Gökyay), 2. basılış, İstanbul, 1966, s. I–XVII; ayrıca bk. Rieu, *Catalogue of the Turkish Mss. in the British Museum*, London, 1888, Or. 3219; M. Owens, *Temporary Handlist of Turkish Mss. in the British Museum* (1888–1958), Or. 7320, Or. 11281.

<sup>2</sup> Zeynep Korkmaz, *Kābūs-nāme ve Marzuban-nāme çevirileri kimindir? (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1966, İstanbul, 1967, s. 267–275).*

görünmektedir<sup>3</sup>. Ancak hangi tarihte, kimin tarafından çevirildiğine dair bir kayıt yoktur. Germiyan oğlu Süleyman Şah adına yapılan çeviriyi, incelediğimiz metinle karşılaştırdınca, birincisinin, cümle yapısı bakımından, yer yer bozuk denecek kadar, Farsçanın etkisi altında kaldığını, ikincisinin ise, Türkçe yönünden daha başarılı bir tercüme olduğunu gördük.

Dil özelliklerini ileride ayrıca inceleyeceğimiz bu eserin imlâsında şimdilik, kelime ve eklerde ünlü için harf yerine, daha çok hareke kullanılmış olması, kelimelerin bâzan birleşik olarak yazılması, *-an*, *-en*'in elif üzerinde veya elifsiz tenvinle, *-in*, *-in*'in yine sadece tenvinle gösterilmesi belirtilmeye değer.

Bu açıklamadan sonra, incelediğimiz metnin başından, içinden (7. bab) ve sonundan birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

(1 a) *Ammā sen kim kulsın, bir zahmet kim saña erişe, ya rāhat kim görresin, anı anuñ sebebinden bilme, Tañrıdan bil. Her nesene Tañrıdandır; nêtekim Kelām-i Mecîd içinde buyurur: قل كل من عند الله. Bilgil kim eger ağaç yemiş vèrmez-ise, sen anı ağaçdan dutma. Eger devlet yarı kılma-ise: ilduzum nuhūset burcına vardı, dèyüp ilduzuñdan dutma; ilduzuñ ne elinden gelür kim nesene vère, ya vèrmeye! Nêtekim yère boğday ekisi olur-iseñ, şeker bitüriser degül; ya ağu eker-iseñ, tiryāk bitüriser degül. Boğday ekdũñ-ise, Tañrı ta'ālā girü boğday vère; eger ağu ekdũñ-ise, hōz ağu vère. Bitüren, bitürmeyen Tañrıdır; yèrũñ, ilduzuñ nesi var! Ortada neye güci yèter! Bir buyruk dutıcı, Tañrınıñ 'āciz (1 b) kılıdır; ne kim aşsı, ziyān olur, Tañrıdandır. Pes bu cihāna bağıl: otdan, yèygüden dükeline pāzişāh-ı 'ālem bir sebeb havāle kılmış; ol sebeb vücdüyle nesene hāşıl olur. Ādem oğlanı miskīn, anı Tañrıdan bilmez, sebebden bilür. Pes bilmek gerek kim pāzişāh-ı 'ālem kādirdür kim her neseneyi sebebsüz yaradayidi; ammā sebeb-ile yaratmağında hikmet vardır. Ve hem Tañrı ta'ālā ne kim yaratdıyse, hikmet-ile yaratdı, oynayacak yaratmadı. Nêtekim Kelām-i Mecîd içinde buyurur: وما خلقنا السموات والارض وما بينهما لاعين. mā'nīsi budur kim pāzişāh-ı 'ālem eydür: yaratmaduk biz oynayacak yeri, gögi ve dağı ne kim yer ü gök ortasında var-ise, illā dükelin hikmet birle yaratduk. Pes bilmek gerek, pāzişāh-ı 'ālem dünyede (2 a), āhıretde hīç neseneyi gerekmez yaratmadı; illā bu kadar vardır kim çünkim pāzişāh-ı 'ālem ādem oğlanın*

<sup>3</sup> Bugün tek nüshası İstanbul'da, değerli arkadaşımız kitapçı Raif Yelkenci'de bulunan bu yazma eser, oldukça dağınık bir durumda, kahverengi bir mukavva cilt içindedir. Boyu 21×14, kâğıdı kalın âbâdîdir. Harekeli, iri nes-tâlik ile yazılmıştır. Her sayfada 13 satır vardır. Başlıklar, noktalama işaretleri, âyetler ve bazı adlar sürhledir. Baştan 5, sondan da birkaç yaprak düşmüştür. İçinden 8., 18.-20., 26.-28. bablar eksiktir. İşte bu durumuyla yazma 158 yapraktan ibarettir.

yokdan var eyledi, uşbunça ni'met, pāzişāhlık, sultānlık vērdi, her birine hāllü hālinçe, pes vācibdür ve lāzımdur ādem oğlanına dağı kim anuñ şük-rānesi, eli altındağın hōş duta, bularuñ arasında 'adl-i siyāset eyleye. Ve dağı pāzişāh-ı 'ālem ādem oğlanına uş vērdi, 'akıl bağışladı. Hayvān-ile ādem ortasında fark 'akıldur. Pes ādem oğlanı dağı eli altındağı kişile uşşıla, 'aklıyile dērilmeyesi olur-ise, bularuñ arasında 'adl eylemez-ise, hayvān-ile bunlaruñ arasında ne fark vardır! Nētekim Kelām-i Mec'īd içinde buyurur: علم الانسان ما لم يعلم ma'nisi budur: Öğretti pāzişāh-ı 'ālem ādem oğlanına bilmediğın. Pes ādem (2 b) oğlanı miskīn, evvel anadan doğıcak, fikr birle bağığul, tıfılucukdur; soñra soñra pāzişāh-ı 'ālem anı az az böyüdü, uş vērür, 'akıl vērür. Pes anuñ şük-rānesin gerekdür kim bu dağı müsülmānlar arasında 'adl ēde, zulm ētmeye. Ve dağı ādem oğlanına pāzişāh-ı 'ālem peygāmbler vērībidi ve bu peygāmblerleri girü kalan kullar arasında vāsıta eyledi; tā kim bu peygāmbler bunlara oruç, namāz öğretti, bunları küfr karañulığından çıkardı. Her nesenenüñ kim āhıret-de fāyidesi var durur, anı gösterdi; tā kim ādem oğlanı bu kullıkları yerine getüre, Tañrısını gendüsinden rāzī ve hoşnüz eyleye. Eger bu kullığı kul Tañrısına ētmeyesi olur-ise, Tañrı andan hoşnüz olmaz. Na'üzü bi'llāh, vay ol kula kim Tañrı ta'ālā andan (3 a) hoşnüz olmaya. İlähī, sen ırak dutı-vēr hāzırlardan gāzabıñ, hışmıñ\*, çalabum! Andan girü pāzişāh-ı 'ālem ne kim işlediyise, hak işledi; ne kim vērībidiyise, peygāmblerden ve kitāblardan, dükelin hak vērībidi. Dükelı neseneyi gendü kudreti birle yaratdı, hıç kimsene aña yardım vērmedi. Zırā dükelı nesene üzerine hāzırdur, kādirdür. Ve dağı eyle gerek kim peygāmblerler geleçisini hak bildüğüñden soñra, dükelinüñ sevgüsini göñlüñde berki-desin; pāzişāh-ı 'ālem yarın kıyāmet güninüñ 'azābından seni kurtara ve uç-mağına koyup rahmet erzānī kılup dızārını göstere; āmīn, yā Rabbe'l-'ālemīn\*\*.

Yazmanın içinden bir örnek:

(25 a) ... Yedinci bāb geleçiyi biliciler\*\*\* katında söylemek beyān eder.

Éy oğlanum, geleçi bilici ve geleçi söyleyici çokdur. (25 b) Zīnhār sen gerçek söyleyici olğıl ve gendüzüñi halk içinde gerçekçilerden eyle. Eger bir zarüret vak-tında yalan söyleyesi olur-iseñ, gerçege geçüreler. Ve dağı yalana beñzer gerçeği söyleme kim kabül olunmuş yalan, yegrekdür kabül olunmaduk muhāl gerçekden; ya'nī muhāl söz kim inanılacak degüldür, söyleme. Cehd ét kim benüm-ile Belsi-vār-ı Şāpūr bin Fazlu'llāh arasında düşen hikāyet saña düşmesün. Ol hikāyet

\* "gāzabıñ, hışmıñ" kelimeleri sahife kenarına sonradan eklenmiştir.

\*\* Bundan sonra 3. bab gelmektedir.

\*\*\* "biliciler" sahife kenarına yazılmıştır.

şöyleydi kim bir gün hacdan döndüm, gelürdüm; gazāya Gence'ye vardum. Hindüstān gazāsın çok edüp durur-ıdüm. Anda bir ulu, heybetlü pāzişāh var-idi. Çünkim beni gördi, hōş dutdı; benüm-ile söze, geleşkiye girdi, dürlü (26 a) dürlü sözler söyledi. Ben işitdüm, aña lāyık cevāb vërdüm. Baña çok hürmetler eyledi, neçe yıllar beni gitmege komadı. Her vaqt ta'ām bile yër-ıdüm ve dağı yëndek meclisine hāzır olurdum ve benden geleşiler şorardı, dërdüm. Bir gün 'acāyibler söyler-iken ben eyitdüm: Begüm, Kürtler Türkleri içinde köyden ırak bir çeşme vardur. Ol köyüñ 'avratları gelürler, ol çeşmeden şu alurlar, señeklerin başlarına vururlar, giderler. Ol arada yaşılcā kurtçuğaz olur. Eger bu 'avratlar nāgāh yañıluş ol yaşılcā kurtçuğazları basup öldüresi olurlar-ise, başlarında ol şu kabı yıyır idi; tā kim ol şuyı döküp ol kabı yumayınça (26 b) ayrık ol kap yaramaz-idi şu koymağa. Emîr Belsivār çünkim bu geleşiyi işitdi, yüzün dön-dürdi, neçe gün benüm-ile öñdingileyin olmadı. Deylüm dërler-idi bir hāşegisi var-idi. Bir gün baña eydür: Beg senden yavlağ şikāyet etti, eyitti: Uşlu, 'akıl kişi benüm katumda şunuñ gibi geleş neşe söyledi, dedi; tā haddi oğlancuklar anuñ gibi şariğ yalan söylemeye, dedi. Çünkim işitdüm, derhāl kişi vëribidüm ol vilāyete. Vardılar, ol geleş üzerine kâzî bitisin aldılar ve şehriñ keyhuyaların tanuğ dutdılar. Dört ayda girü geldiler; aldum, beşe iletidüm, oğıtdum. Beg geldi; eydür: Ben bilürven kim sen yalan söyleyesi kişi degülsin; ammā şol gerçek kim dört ayda (27 a) bunça tanuğlar-ile ve kâzî bitisiyile şābit ola, uşlu kişiler anı söylemek katı 'ayb ola.

#### Sondan örnek:

(155 a) ... Ey oğlanum kim ne şıfat-ile olursañ, göñül gözile görür ol kim comardlığa yağıın olasıñ ve dükeli cihānuñ (155 b) üründüsi olasıñ. Üç neseneyi gendüzüñde hū edin: Evvel, gözüñ gendü 'aybuñdan artuğ kimsene 'aybına meş-gül olmasun ve ikinci, dilüñ yaramaz geleş söylemesün ve üçünci, elüñ Tañrı sevmedügi neseneyi tutmasun. Ve dağı üç neseneyi dōsta ve düşmene açuğ dut: Biri evvel, kapuñ açuğ olsun; ikinci, şofrañ dağı açuğ olsun; üçünci, yancuğuñ dağı açuğ olsun. Ve dağı yalan söyleme; yalan er pişesi degüldür. Ve dağı kaçan kim bir kişi senüñ gey düşmenüñ olsa, dursa, senüñ evüñe gelse, anı afv eyle; yüzine urma. Aña kine dutma kim dünyede ve āhiretde eyü adın adanmış olasıñ. Ey oğlanum, erligüñ şerhi iñen çokdur. Eger her bir tayıfenüñ erligin tarıkasın eydesi olursam, söz uzar, hadden geçer. Pes comardlık, uşbu kadar bil kim gendü tavaruñı gendüzüñüñ bil, (156 a) ayrık tavarını ayruğuñ bil. Kimsenenüñ tavarına tama' etme, dilersin kim erlig-ile ömrüñ süresin. Ve dağı komaduguñ yerden götürme ve dağı eger müsülmānlara eylük edemezseñ, yavuzluk bārī etme.

Éy oğlanum, bu kitābda neçe yérde kanā'at étmegi ısmarladum ; uş girü eydürin: Eger diler-iseñ kim dāyimā göñlüñ tar olmaya, kanā'at ol, Tañrı vèrdüğine rāzî ol ; tā kim yèndek vaktuñ hōş ola. Ve dañı zīnhār hasūd olma ; zīrā kişiyè guşşalu olmağūñ sermāyesi hasūdlıkdur. Hasūd hīç guşşadan kırtulmaz ve eger hasūdlık añā hū dağı oldısa, terk etsün ; tā kim yèdügi loğma şehd ü şeker ola. Nètekim Kelām-i Mecīd içinde buyurur : فخذ ما آتيتك وكن من الشاكرين ma'nisi budur, Tañrı ta'ālā eydür : Al şu neseneyi kim saña vèrdüm, şükr (156 b) edicilerden ol ; ya'nî vèrdüğüme şükr eyle, dèdügi olur. Çünkim bu ma'nileri pīşe edindüñ, varduñ, dünyede āzāz olduñ guşşadan, endişeden ve dünye zahmetinden kırtıldıñ ; tā kim āhīret zahmetinden dañı kırtıldıñ. Zīnhār tama'a göñlüñde yér vèrme ; tā kim dükelinden fāriğ olasın. Zīre ādem oğlanında tama' olmayıcağ, ayruğ hasūdlık, bahıllık olmaz ; dükeli tama'dan kopar. Pes tama'ı terk ét ; tā kim kalanından dañı kırtulasın. Ve dañı uşbu dükeli ādem kim görürsin, dükeli bir Tañrı kulıdur ve bir kişi belinden enmişdür. Pes bir neçesi şāz, bir neçesi guşşalu anuñ için olur kim tama'ı pīşe edinür, guşşadan kırtulmaz. Bir neçesi tama'ı pīşe edinmez ; şāz u hurrem olup Tañrıya meşğül olur. Eger kanā'atı pīşe edinürseñ, tama' senüñ göñlüñden çıkar ; zīrā kanā'at tama'uñ düşmenidür ; (157 a) kanā'at gelicek tama' gider ve dükeli halkdan ğarazuñ kesilür. Pes dükeli ādemilerüñ yègregi ol kişidür kim halkdan ğarazın kese ve dükeli ādemilerüñ yaramazı oldur kim halāyıkdan ğarazı dünyelik ola. Pes biregü altun, gümişden ötürü gendüsin bir ādem oğlanına kul eylemek, hergiz 'ağl degüldür ; çünkim tama'ı kesdüñ, dükeli işler geñez oldı. Hikāyet : Zamān içinde bir gün Şeyh Şibli —rahmetu'llāhi 'aleyh— müridlerle bir mescide vardı kim iki rek'at namāz kıla. Gördi kim bir mu'allim oğlancuklar öğredür. Kuşlık vaktiyidi, oğlancuklar yèyesi yèridi. Gördi iki oğlancuk, biri bay kişi oğlu, biri yoğsul kişi oğlu ; oturmuşlar, yèyesi yèrler. Bu bay oğlu etmeg-ile helvā yér ; bu yoğsul oğlu yaluñuz kıru etmek yér. Dağı bu yoğsul oğlu (157 b) bu bay oğluna helvā diledi. Bu bay oğlu eydür : İt gibi ür, saña helvā vèreyin, dèr. Eydür : Revā-mıdur, helvādan ötürü it gibi ürem, dèr. Bu bay oğlu eydür : Sen bilürsin, dèr. Vardı, it gibi üreirdi, pāre pāre helvā alur-idi. Şeyh bunu gördi, ağladı. Müridler eyitdiler : N'olduñuz, éy Şeyh, dèdiler, ağlarsız. Eyitdi : Uşbu tama'dan ağların, dèdi. Bağıñ, āhır ol kanā'at étmemek kişiyi nøyler, dèdi. Eger şol oğlancuk şol kıru etmege kanā'at étse, helvādan tama'ın götürse, hergiz ol it gibi ürmeyedi. Pes éy oğlanum, fısk-ile kanā'at étmek yègdür, tama'-ile zühd edinçe. Ve dañı bilgil, bu kitāb kırğ dört bābdur. Her birinde bir kaç dürlü her birinden öğüt vèrdüm, naşihat eyledüm. İllā bu 'ağıl bābında hīç nesene dèmedüm ; zīrā güc-ile (158 a) biregüye : sen 'ağıl ol, dèmege yaramaz. Ammā bilgil kim 'ağıl iki dürlüdür : bir ağıl-ı ğarizidür kim anuñ-ile anadan

bile doğdı, aña, anadan uşlu doğdı, dërler. Ve ikinci, aql-ı ma'îşidür, ol şoñra öğrenmelüdür ; aña, şoñradın uşlu oldı, dërler. Ol ğarîzî 'aqla uş dërler; ol 'aql-i ma'îşîye 'ilm dërler. Pes éy oğlanum, eger Tañrı ta'âlâ saña aql-ı ğarîzî vèrdise, ya'nî anadan uşlu doğduñ-ise, hõz febihâ, zihî devlet! Ve eger anadan uşlu doğmaduñ-ise, bu 'aql kim dirlik maşlahatıdır, bārî bunı öğren. Eger ikisi dağı var-ise, hõz nûrun 'alâ nûr, devlet üstine devletdür. Qarışdur ikisin bile, sür 'ömrüñi rahat-ile geçür. Eger 'aql-i ğarîzîyi Tañrı vèrmedise, bārî 'aql-ı ma'îşîyi zinhâr elden koma, işüñi anuñ-ile sür. Eger uşlulardan (158 b) olmaz-iseñ, bārî delülerden olmayasın. Nêtekim dèyüp dururlar : Eger ata olmaz-ise, anadan yègrek yoğdur. Eger diler-iseñ kim 'aql olasın, hikmet 'ilmin öğren ; zîrâ aqla hikmetden yègrek yoğdur. Nêtekim Tañrı ta'âlâ Qur'an'da buyurur : ومن يؤت الحكمة فقد اوتى خيراً كثيراً ma'nîsî budur, Tañrı ta'âlâ eydür : Kime kim hikmet vèrildi, aña bayıq çok vèrildi. Pes Arestetâlis'e şordular kim: 'aqluñ kuvveti nedendür, dèdiler. Eyitti : Nêtekim tenüñ kuvveti her nesene kim benüm 'âdetüm-idi, anı bir kitâb eyledüm ve dükeli 'ilimden kim bilürdüm ve hüner ve pîşeden kim bilürdüm, kitâba yazdum ; tâ kim oğlanlık adı kıcalup altmış iki yaşuma girinçe 'ömrüm uş-böyle kitâb taşnîf étmeg-ile geçdi ve dükeli begligi ve yèmegi ve içmegi....

Metin burada böylece eksik olarak sona ermektedir.